

C.2 Zemědělské a lesní hospodářství

Tato kapitola se soustřeďuje na výrazné vazby a uzlové body procesu územního plánování a zemědělského respektive lesního hospodářství. Jen v nezbytné míře, pro pochopení souvislostí, příčin a důvodů, se zabývá svébytnými záležitostmi zemědělského a lesního hospodářství.

C.2.1 Charakteristika

Zemědělské a lesní hospodářství využívá přírodní danosti (*například půdní podmínky, vodní režim území, klimatické poměry tj. zejména délku a intenzitu slunečního svitu, teplotní poměry, vodní srážky*) a schopnosti rostlin vázat fotosyntézou sluneční energii k hospodářské činnosti.

Obě činnosti mají dlouhodobou tradici. Jejich počátky lze datovat již do období, kdy se lidská populace začala vyčleňovat od ostatních živočišných druhů. Formy a způsoby obou hospodářských činností se odvíjejí a závisí na stupni lidského poznání a od požadavků lidské společnosti na ně směřované. Půdní fond přitom představuje přímou vazbu procesu územního plánování se zemědělským a lesním hospodařením.

C.2.1.1 Půdní fond

Výměra půdního fondu České republiky je dána a lze ji považovat za konečnou a maximálně možnou. K zemědělskému a lesnímu hospodaření lze využívat tu část půdního fondu, která má zajištěny nezbytné přírodní podmínky pro existenci rostlin. Soubor těchto podmínek lze označit jako přírodní potenciál půdy, respektive daného prostoru. Produkční schopnost daného prostoru určuje (podmiňuje) ta přírodní podmínka, která je v minimu (i když ostatní podmínky jsou v optimálním stavu, jako například teplota, sluneční záření, vláhové poměry, technologie hospodaření, rostlinný materiál apod. reálnou produkci určí například špatné půdní poměry).

Z výše uvedeného mimo jiné vyplývá, že má být dlouhodobým zájmem zachovávat prostory s kvalitními půdními poměry, jejichž vznik je záležitostí staletí až tisíciletí.

Produkční funkce půdního fondu

Zemědělské a lesní hospodářství lze společně charakterizovat jako činnosti, směřující k produkci biomasy. Využívají k tomu fotosyntézu a ostatní nezbytné přírodní podmínky. Za určitých podmínek lze označit produkci biomasy jako obnovitelný zdroj.

Produkcii biomasy lze vázat na konkrétní pozemky a jejich vlastníky či jejich nájemce. Rozsah zajišťované produkce biomasy koreluje se situací na trhu příslušné komodity.

Proces územního plánování nemá přímé vazby na trh s biomasou. Nepřímo může v dlouhodobějším měřítku ovlivnit konkurenceschopnost podnikajících subjektů preventivní ochranou půdního fondu (vymezováním zastavitelných ploch na kvalitních půdách klesá přirozená komparativní výhoda hospodaření na půdním fondu s vysokým přirozeným produkčním potenciálem) a zásahy do organizace půdního fondu (nevhodná organizace půdního fondu zvyšuje náklady na jeho obhospodařování).

Potravní komodity

Zemědělské hospodářství zaměřené na pěstování plodin, které jsou přímo či po úpravě konzumovány jako potraviny.

Další část zemědělské půdy se využívá k pěstování plodin, které jsou buď přímo spásány nebo se z nich vyrábí krmiva pro zvířata (produkce masa, vajec apod.).

Cíle a zaměření rostlinné produkce se promítá do struktury zemědělské půdy. V krajině ovlivňují vlastníci respektive uživatelé rozmístění zemědělských druhů pozemků tj. orné půdy, trvalých travních porostů, ovocných sadů, zahrad, vinic, chmelnic případně rozhodují o jejich změnách či zalesnění.

Technické plodiny

Dlouhodobou tradici má rostlinná výroba zaměřená na pěstování tzv. technických plodin. Ty jsou využívány v průmyslu jako vstupní suroviny. Jako příklad lze uvést len, či pěstování vyšlechtěných tzv. „průmyslových“ brambor pro výrobu technického lihu.

Dřevo

Hlavní komoditu lesního hospodaření představuje dřevo, dřevní hmota. Přirozená skladba lesních porostů byla v našich podmínkách výrazně pozměněna. Záměrně jsou pěstovány dřeviny, jejichž hospodářské využití přináší ekonomický efekt. Upravená skladba dřevin většinou neodpovídá daným přírodním poměrům. Tato skutečnost patří mezi faktory, které snižují ekologickou stabilitu lesních porostů a tím i ekologickou stabilitu celého území. Mezi hlavní cíle lesního plánování proto patří hledání potřebného kompromisu ve skladbě dřevin. Ta má vytvořit předpoklad jak pro hospodářský efekt, tak má zajistit nezbytnou ekologickou stabilitu lesního porostu.

Územní plánování nemá přímé vazby na lesní hospodářství. Obhospodařování lesa (zejména odvoz vytěženého dřeva) vyžaduje napojení účelových lesních cest na silniční síť. Tuto vazbu lze v územních plánech ověřit, navrhnout a územně chránit.

Další formy biomasy

V posledním období se zvyšuje význam pěstování rostlin pro jejich energetické využití. Ložiska klasických, fosilních paliv se těží ve stále obtížnějších podmínkách. Tím se zvyšují náklady na jejich získání, což se následně promítá do ceny energie z nich získané. Rostoucí cena energie posiluje snahy najít náhradní zdroje. V praxi se ověřuje, jako jedna z možností, pěstování energeticky využitelných rostlin a hledají se vhodné technologie, kterými lze z vypěstované biomasy energii efektivně získat. Jako příklad lze uvést rychle rostoucí dřeviny, u kterých se výrazně zkracuje mýtní období. Zkouší se pěstování různých druhů šťovíků, olejnatých rostlin apod.

Opět se jedná především o záležitost poptávky a nabídky na příslušném trhu bez přímých vazeb na územní plánování.

Mimoprodukční funkce půdního fondu

Atributy mimoprodukčních funkcí půdního fondu se liší od jeho produkční funkce především tím, že:

- nelze specifikovat konečný výčet pozemků (přesnou hranici území), kterých se daná mimoprodukční funkce týká (s ohledem na potřebu znát vlastnické vazby, jsou v území vyznačeny plochy, které mají zvýšenou hodnotu sledované mimoprodukční funkce – chráněná území přírody, ochranná pásma vodních zdrojů apod.);
- prakticky nelze vyjádřit tržní hodnotu mimoprodukčních funkcí půdního fondu (i když existuje řada metodických postupů, které se o to snaží);
- trvalou existenci mimoprodukčních funkcí půdního fondu (v odpovídající kvalitě a kvantitě) lze charakterizovat jako trvalý veřejný zájem.

Veřejný zájem na existenci mimoprodukčních funkcí půdního fondu představuje jeho silnou vazbu na územní plánování. To se týká zejména zemědělského půdního fondu, na kterém nejsou mimoprodukční funkce systémově sledovány.

Jiná situace se týká lesních porostů. V rámci lesního plánování se již dlouhodobě sleduje rozsah hospodářského využití lesa a jeho mimoprodukčních funkcí. Záležitost je systémově řešena i ve vztahu k vlastníkům (např. daňové úlevy) a v pravidelných termínech jsou údaje aktualizovány.

Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon) ve znění pozdějších předpisů člení lesy podle převažující funkce do tří kategorií:

- lesy hospodářské,
- lesy ochranné,
- lesy zvláštního určení, které se dále člení na lesy:
 - v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů I. stupně,
 - v ochranných pásmech zdrojů přírodních léčivých a stolních minerálních vod,
 - na území národních parků a národních přírodních rezervací.

Do kategorie lesů zvláštního určení lze dále zařadit lesy u kterých veřejný zájem na zlepšení a ochraně životního prostředí nebo jiný oprávněný zájem na plnění mimoprodukčních funkcí lesa je nadřazen funkcím produkčním. Jde o lesy:

- v prvních zónách chráněných krajinných oblastí a lesy v přírodních rezervacích a přírodních památkách,
- lázeňské,
- příměstské a další lesy se zvýšenou rekreační funkcí,
- sloužící lesnickému výzkumu a lesnické výuce,
- se zvýšenou funkcí půdoochrannou, vodoochrannou, klimatickou nebo krajinnotvornou,
- potřebné pro zachování biologické rozmanitosti,
- v uznaných oborách a samostatných bažantnicích,
- v nichž jiný důležitý veřejný zájem vyžaduje odlišný způsob hospodaření.

Základní a plošně nejnáročnější mimoprodukční funkce půdního fondu lze charakterizovat následovně.

Přírodní funkce území

K atributům nezbytným pro zajištění přírodní funkce území patří mimo jiné existence odpovídajícího spektra a potřebného rozsahu zastoupených biotopů. Z tohoto předpokladu vycházela mimo jiné teorie ÚSES.

V procesu územního plánování se rozhoduje o změnách využití území. Představuje tedy nástroj, kterým lze zajistit územní ochranu potřebnému spektru funkčních biotopů, i když nemají ochranu danou zákonem či správním rozhodnutím. Případně umožňuje systémově vymezit v území další nezbytné prostory pro přírodní funkci a zajistit jim územní ochranu před nežádoucími změnami.

Vodohospodářská funkce území

Půdní fond představuje nedílnou součást vodního koloběhu. Využití území a z něho vyplývající struktura půdního fondu, ovlivňuje vodní režim území. Vodní retence území mimo jiné závisí i na rozsahu a množství zastavěných či zpevněných ploch. V procesu územního plánování se o tomto faktoru přímo rozhoduje. Další faktor mající vliv na vodní

retenci území představují způsoby jeho obhospodařování. Ty však územní plánování přímo neovlivňuje.

Rekreační funkce území

Potenciál krajiny pro její rekreační využití souvisí mimo jiné se strukturou půdního fondu, s jeho organizací (například velikost pozemků, možnost průchodnosti územím po účelových cestách, zastoupení a rozmístění nelesní vegetace), se způsobem využití území a jeho obhospodařováním (*land use*). Zemědělské a lesní hospodářství může poskytovat část spektra služeb souvisejících s rekreačním využitím územím (např. agroturistika).

Výše uvedená kritéria, podmiňující rekreační potenciál území, lze ovlivnit v procesu územního plánování a při řešení územně plánovací dokumentace (například potenciál zázemí sídel pro každodenní a krátkodobou rekreaci jejich obyvatel lze nejlépe územně ochránit při řešení územně plánovací dokumentace příslušné obce).

Hranice mezi veřejným a soukromým zájmem rekreační funkce území se překrývá, nelze ji jednoznačně vymežit. Veřejný zájem na využití rekreačního potenciálu území se proto musí posuzovat individuálně a územně plánovací dokumentace představuje možnost vyjádřit jej a územně ochránit (například prostory pro nekomerční formy rekreace a volnočasové aktivity obyvatel daného sídla).

Na mimoprodukční funkce lesních porostů reaguje lesní plánování kategorizací lesů.

C.2.1.2 Ochrana půdního fondu

Význam a cíle

Ochranu půdního fondu specifikují příslušné zákony. Ochranou zemědělského půdního fondu se zabývá zákon ČNR č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve znění pozdějších předpisů. Zákon mimo jiné specifikuje pojem *zemědělský půdní fond*. Charakterizuje systém změn kultur zemědělské a nezemědělské půdy, vymezuje zásady a principy hospodaření na zemědělském půdním fondu.

Zákon považuje ochranu zemědělského půdního fondu, jeho zvelebování a racionální využívání za činnosti, kterými je také zajišťována ochrana a zlepšování životního prostředí.

Hospodaření na zemědělském půdním fondu lze provádět tak, aby:

- nebyla znečišťována půda a tím potravní řetězec a zdroje pitné vody škodlivými látkami ohrožujícími zdraví nebo život lidí a existenci živých organismů,
- se nepoškozovaly okolní pozemky a příznivé fyzikální, biologické a chemické vlastnosti půdy.

V § 4 jsou formulovány zásady ochrany zemědělského půdního fondu. Samostatný paragraf § 5 je věnován ochraně zemědělského půdního fondu při územně plánovací činnosti. Vyhláška číslo 13/1993 Sb., kterou se upravují některé podrobnosti ochrany zemědělského půdního fondu uvádí z čeho se má vycházet a má být zohledněno při územně plánovací činnosti:

- uspořádání zemědělského půdního fondu v území včetně sítě zemědělských účelových komunikací, hydrologické a odtokové poměry,
- řešení pozemkových úprav a vymezení současně zastavěného území obce,
- druhy pozemků (kultury) zemědělské půdy a její kvality podle zařazení do bonitovaných půdně ekologických jednotek,

- existence nezemědělské půdy potřebné k zajišťování zemědělské půdy a rybníků s chovem ryb nebo vodní drůbeže,
- existence pozemků zemědělské půdy, na nichž jsou uskutečněny investice do půdy za účelem zlepšení půdní úrodnosti např. meliorační a závlahová zařízení.

Orgán ochrany zemědělského půdního fondu posuzuje řešení navržené v územně plánovacích dokumentech s cílem, aby:

- další urbanistický rozvoj byl na území, které má relativně nejmenší důsledky na zásady ochrany zemědělského půdního fondu,
- nebyly zejména dotčeny pozemky s nejpříznivějšími fyzikálními, biologickými a chemickými vlastnostmi půdy,
- nebyly negativně ovlivněny hydrologické poměry v území,
- nebyla narušena síť účelových zemědělských komunikací,
- nebylo ve střetu s:
 - navrženými pozemkovými úpravami,
 - územním systémem ekologické stability,
 - významnými krajinnými prvky,
 - uspořádáním zemědělského půdního fondu v území,
 - mimoprodukční (nevýrobní) funkcí zemědělské půdy jako složky životního prostředí.

V části B zákona ČNR č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu jsou uvedeny faktory životního prostředí, které mohou být negativně ovlivněny odnětím půdy ze zemědělského půdního fondu, včetně ekologické váhy těchto vlivů.

Skupina faktorů	Charakteristika faktoru životního prostředí negativně ovlivněného odnětím půdy ze zemědělského půdního fondu	Ekologická váha vlivu
A Přírodní funkce území	Národní parky - I. zóna, národní přírodní rezervace a národní přírodní památky	20
	Národní parky - II. zóna, chráněné krajinné oblasti - I. zóna, přírodní rezervace a přírodní památky	15
	Národní parky - III. zóna, chráněné krajinné oblasti - II. zóna, územní systémy ekologické stability	10
	Ochranná pásma národních parků, chráněné krajinné oblasti - III. zóna a významné krajinné prvky	5
B Vodohospodářská funkce území	Chráněné oblasti přirozené akumulace podzemních a povrchových vod a ochranná pásma vodních zdrojů II. stupně	10
	Ochranná pásma léčivých zdrojů a minerálních vod stolních vně ochranných pásem I. stupně nebo užších prozatímních ochranných pásem	10

Tab. 9: Faktory životního prostředí, které budou negativně ovlivněny odnětím půdy ze zemědělského půdního fondu a ekologické váhy těchto vlivů

Navrženým řešením v územně plánovacích dokumentech a územně plánovacích podkladech lze pozitivně i negativně ovlivnit erozivní ohroženost zemědělské půdy. Dosud nedořešenou záležitostí je míra podrobnosti řešení nezastavěného území při územním plánování. V každém případě by například trasování komunikací nemělo zhoršovat odtokové poměry v území a tím přispívat k erozivní ohroženosti.

Největší předpoklady navrhovat protierozivní opatření poskytuje regulační plán, který se zabývá podrobností na úrovni pozemků a do procesu aktivně vstupují vlastníci. Regulační plán nezastavěného území je však pořizován jen zřídka.

Programově se protierozivní ochranou zabývají především komplexní pozemkové úpravy, které jsou po jejich schválení závazným podkladem pro územní plánování.

Ochranou lesa se zabývá lesní zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon) ve znění pozdějších předpisů. Druhý oddíl je věnovaný ochraně pozemků určených k plnění funkcí lesa. Paragraf 13 zakazuje jejich využití k jiným účelům. O výjimce z tohoto zákazu může rozhodnout orgán státní správy lesů na základě žádosti vlastníka lesního pozemku nebo ve veřejném zájmu.

Při využití pozemků určených k plnění funkcí lesa k jiným účelům musí být zejména zajištěno:

- přednostní použití pozemků méně významných z hlediska plnění funkcí lesa,
- aby použití těchto pozemků co nejméně narušovalo hospodaření v lese a plnění jeho funkcí,
- aby nedocházelo k nevhodnému dělení lesa z hlediska jeho ochrany a ohrožení sousedních lesních porostů,
- nenarušení sítě lesních cest, meliorací a hrazení bystřin nebo zajistit odpovídající náhradní řešení,
- zřizování pozemních komunikací a průseky v lese tak, aby nedošlo jejich zřízením ke zvýšenému ohrožení lesa, zejména větrem a vodní erozí.

Územně plánovacímu procesu z hlediska ochrany lesa se věnuje § 14 zákona. Samostatná vyhláška zaměřená na vztah ochrany lesa a územního plánování, tak jako tomu bylo u předchozího lesního zákona, nebyla vydána.

K ochraně půdního fondu, respektive jeho základních složek, tj. zemědělského půdního fondu a pozemků určených k plnění funkcí lesa, se využívá také ekonomický nástroj. Konkrétně se jedná o poplatky za odnětí pozemků určených k plnění funkcí lesa a odvody za odnětí zemědělské půdy.

Formy a možnosti ochrany půdního fondu

Proces územního plánování vytváří řadu předpokladů k ochraně půdního fondu. Jedná se zejména o následující možnosti:

- preventivní posouzení možných dopadů na ochranu půdního fondu,
- systémový přístup k řešení vzniklých střetů,
- využití systémové návaznosti územně plánovacího procesu k průběžnému sledování zájmů ochrany půdního fondu až do úrovně územního rozhodování,
- využití odborných argumentů a podkladů pro rozhodování o odnětí, nejen z hlediska ochrany půdy,
- využití vertikální a horizontální návaznosti ÚPD při sledování zájmů ochrany půdního fondu v řešeném území,
- vymezení veřejného zájmu a jeho územní ochrany na půdním fondu,
- hledání potřebných kompromisů protichůdných zájmů v posuzovaném území,

- veřejné projednání,
- využití závaznosti schválené ÚPD,
- posuzování zpětné vazby přijatého řešení při aktualizaci nebo změně ÚPD.

Výše uvedené možnosti vytváří z procesu územního plánování nezastupitelný koncepční a systémový nástroj ochrany půdního fondu.

C.2.1.3 Zemědělské a lesní hospodaření

Podstata, cíle a formy

Přírodní proces fotosyntézy, který lze považovat za obnovitelný zdroj, se využívá k produkci při zemědělském či lesním hospodaření.

S vývojem lidského poznání se také vyvíjí používané technologie, technika, zvyšuje se efektivita a další atributy hospodářské činnosti. Základní přírodní předpoklady (zejména sluneční záření, půda, voda, teplota) podmiňující proces fotosyntézy, jsou však stále nezbytným předpokladem zemědělství a lesnictví.

Cíle hospodaření se odvíjí od aktuálních požadavků lidské společnosti, které se v průběhu jejího vývoje upřesňují či mění. I když hospodaření využívá přírodní procesy, vztahují se na ně základní ekonomické zákonitosti jako jsou zisk, rentabilita, návratnost investic, tržní principy, konkurence apod. Přírodní zákonitosti a jevy přidávají k obvyklým ekonomickým atributům hospodářské činnosti specifické vstupní podmínky a rizika (kvalitativně rozdílné půdní a terénní poměry, různorodost přirozené produkční schopnosti území – tzv. diferenciální renta. Produkci mohou snížit nebo zcela zlikvidovat přírodní faktory jako jsou sucho, mrazy, záplavy, přírodní kalamity, choroby apod.).

V evropských podmínkách se zvyšuje význam zemědělského a lesního hospodaření pro utváření krajiny a pro zachování jejího kulturního charakteru. Zemědělské hospodaření většiny evropských států dosahuje nadprodukce. K výživě evropských obyvatel postačuje menší rozsah zemědělské půdy. Zemědělci, zejména v konkurenčně méně vhodných přírodních podmínkách, přestávají hospodařit a půda zůstává ladem. Vzniká problém, jak zajistit kulturní charakter zemědělských pozemků, které nejsou potřebné k zemědělské produkci a tím celé zemědělské krajiny.

Jedním z cílů územního plánování je podpora udržitelného rozvoje území, proto souvisí tento problém i s územním plánováním (například vytvářením územních předpokladů ke stabilizaci struktury osídlení i v méně vhodných oblastech pro zemědělské hospodaření).

Formy hospodaření lze posuzovat z rozličných kritérií. K rozhodujícím z nich patří vlastnické vazby (hospodaří přímo vlastník nebo nájemce). Mezi další kritéria patří u zemědělské výroby její zaměření či specializace (např. rostlinná výroba, živočišná výroba, smíšená výroba, ovocnářství, zelinářství, chmelařství), rozsah obhospodařovaných ploch, intenzita výroby, technologie výroby (ekologické zemědělství, klasické či konvenční zemědělství apod.).

Základní vazby a průměty hospodaření do území

Základní souvislosti územního plánování a hospodářských činností na půdním fondu lze specifikovat následovně:

Venkovské osídlení

Zemědělské i lesní hospodaření vždy mělo výrazné vazby na venkovské osídlení, ze kterého byly zajišťovány nezbytné hospodářské činnosti na půdním fondu. Města jsou rozhodujícím

místem spotřeby zemědělské i lesní produkce. Vysoká hustota osídlení v našich podmínkách souvisí mimo jiné se snahou využít k hospodaření veškerou produkce schopnou půdu.

Obhospodařování zemědělských pozemků bylo limitováno časem nezbytným pro přepravu ze sídla na pole a zpět. Původně se zajišťoval pohyb v zemědělské krajině pěšky a tažnými zvířaty. V současné době je nahrazen zemědělskou technikou, ale i ta má své časové limity pro přesun.

Ekonomický tlak na hospodařící subjekty a technický rozvoj vede k tomu, že zemědělské a lesní hospodaření zajišťuje stále menší počet pracovníků. Pokračuje a zesiluje trend snižování jejich podílu na tvorbě pracovních příležitostí. Sídlová funkce zemědělského a lesního hospodaření (související zejména s tvorbou trvalých pracovních míst) se výrazněji uplatňuje u stále menšího počtu sídel.

Územní plánování, které se zabývá výhledovou strukturou osídlení, musí na jedné straně vycházet ze snižujícího významu prvovýroby. Na druhé straně však má struktura osídlení přispět k zachování kulturního charakteru krajiny.

Organizace půdního fondu a opatření v krajině

Organizace půdního fondu, tj. zejména rozmístění druhů pozemků, jejich velikost a tvar souvisí s podnikatelským záměrem hospodařícího subjektu (například výrobní zaměření, vybavení účelovou technikou). Některé požadavky na území (např. blokace pozemků, rozšiřování orné půdy) se mohou dostat do střetu s dalšími funkcemi krajiny. Územní plánování lze využít jako nástroj na hledání potřebného kompromisu využití krajiny a ke stanovení územních limitů pro různé formy hospodaření v území.

Hospodářské činnosti vyžadují v krajině realizovat různá opatření (úprava vodního režimu území, protierozivní ochrana půdy, slučování pozemků, odstraňování vegetace, oplocení pozemků, výstavba účelových zařízení jako hnojiště, přístřešky, objekty pro skladování apod.). Ta mohou být s mimoprodukčními funkcemi krajiny buď v rozporu nebo v souladu. Územní plánování vytváří prostor pro jejich koordinaci.

Účelová cestní síť

Účelová cestní síť umožňuje přístup na obhospodařované pozemky. Touto záležitostí se zabývají především komplexní pozemkové úpravy a lesní hospodářské plány či lesní osnovy. Proto jejich schválené řešení je závazným podkladem pro řešení územního plánu.

Obecně lze konstatovat, že účelové cesty v krajině slouží k průchodnosti územím (na rozdíl od silniční sítě, která, v závislosti na kategorii, propojuje sídla ve struktuře osídlení). Požadavky na předpokládaný pohyb v krajině (mimo hospodářských aktivit) se shromažďují a vyplývají z řešení územního plánu. Jedná se zejména o rekreaci a volnočasové aktivity (cyklostezky, pěší turistika, jízda na koni, vycházkové cesty, naučné stezky apod.), vazby pracoviště – bydliště, rekreace apod.

Účelová výstavba

S hospodařením na půdním fondu souvisí potřeba účelových staveb. Část z nich má charakter jednoduchých staveb. Některé účelové stavby mají zřejmé vazby na obhospodařované plochy, což představuje jedno z kritérií pro jejich lokalizaci. Provoz, zejména v objektech živočišné výroby, můžeme mít specifický vliv na okolní obytnou zástavbu (např. zápach). Jedná se tedy o další kritérium ovlivňující lokalizaci účelové výstavby. Výstavba má jednoznačnou vazbu na stavební zákon, respektive na proces územního plánování.

C.2.2 Stav a trendy vývoje

C.2.2.1 Zemědělské hospodářství

Stav zemědělství na konci minulého století

Vlastnické vazby, formy hospodaření

Od devadesátých let minulého století dochází v zemědělském hospodaření k výrazným změnám. Přibližně po čtyřiceti letech se obnovuje institut vlastnictví. Zemědělské hospodaření zajišťovala do té doby jednotná zemědělská družstva a státní statky. Soukromý sektor obhospodařoval pouze několik procent zemědělské půdy. Cílem zemědělského hospodaření bylo zajistit soběstačnost státu v produkci potravinářských komodit mírného pásma.

Struktura zemědělského půdního fondu

Prostředkem k naplnění strategického cíle zemědělské výroby byla její intenzifikace, koncentrace a velkovýrobní charakter. To se projevovalo na organizaci půdního fondu (vytváření rozsáhlých bloků orné půdy, velkoplošné výsadby ovocných sadů, chmelnic a vinic, velkoplošné upravování vodního režimu – velkoplošné odvodnění, závlahy, zatrubňování drobných vodních toků, odstraňování nelesní vegetace apod.), redukcí zemědělských účelových komunikací.

Účelová výstavba

Zemědělská účelová výstavba byla budována tak, by odpovídala parametrům velkovýrobní technologie a kapacita hospodářskému zázemí zemědělského podniku. Při její lokalizaci byl prověřován její případný vliv na obytnou zástavbu, zvýšenou ochranu přírody, vodní režim apod.

Současný stav zemědělství

Vlastnické vazby, formy hospodaření

V současné době se dokončuje restituce (není zcela dořešena restituce církevního majetku). Dosud trvá problém, že řadu restituovaných pozemků nelze v terénu identifikovat, protože jsou zahrnuty do bloků zemědělské půdy. Tato skutečnost brzdí trh se zemědělskými pozemky. Základním nástrojem pro vymezení vlastnictví v terénu jsou komplexní pozemkové úpravy.

Z 531 tis. pracovníků v roce 1989 zůstalo v zemědělských podnicích v roce 2002 asi 156 tis. pracovníků. Podniková struktura je nadále ve srovnání s EU velmi specifická a vyznačuje se mimořádně vysokým podílem velkých podniků právnických osob, hospodařících převážně na půdě individuálních vlastníků a státu.

Na celkové výměře obhospodařované zemědělské půdy (z.p.) se v roce 2004 podílely právnické osoby 72,5 % a na orné půdě (o.p.) 75,5 %. Rozhodující podíl připadá v obou případech na obchodní společnosti.

V rámci podniků fyzických osob mají značnou převahu samostatně hospodařící rolníci (SHR). Podle strukturálního šetření v roce 2003 činil podíl najaté půdy na celkové výměře z. p. obhospodařované respondenty tohoto šetření 89,3 %. Z toho v případě právnických osob 96,7 % a fyzických osob 70,0 %.

Velikostní struktura podniků v českém zemědělství má výrazně duální charakter. Na velký počet malých podniků připadá pouze malá část z. p. – v roce 2004 obhospodařovalo 70 % všech podniků pouze 2,3 % příslušné výměry. V případě velkých podniků bylo tomu naopak – na pouhých 2,1 % podniků připadlo téměř 60 % z. p.

Průměrná výměra všech podniků, vyjádřená prostým aritmetickým průměrem, činila koncem roku 2004 71 ha z. p. Při zohlednění rozdílné váhy jednotlivých velikostních skupin podniků na celkové výměře obhospodařované z. p. vychází vážený aritmetický průměr mnohem vyšší: 1 507 ha. Koncem roku 2004 bylo v našem zemědělství 136 podniků s výměrou nad 3 000 ha z. p. (z toho 62 akciových společností a 52 družstev) a 49 podniků nad 4 000 ha (z toho 21 družstev a 19 a. s.).

Struktura zemědělského půdního fondu

Z porovnání evidovaných druhů pozemků nejsou patrné výrazné rozdíly. Zejména překvapivě působí stále vysoký podíl orné půdy ze zemědělské půdy (% zornění). Ze speciálních kultur, které patřily k charakteristickým porostům některých regionů, ubývá výměra chmelnic a také intenzivních ovocných sadů. Mírně se zvyšuje podíl trvalých travních porostů.

Účelová výstavba

Účelovou výstavbu z konce minulého století bylo problematické dále využívat pro zemědělské hospodaření. Většina objektů byla využita pro náhradní restituice. Komplexně vybudované areály byly často rozděleny mezi několik vlastníků. Další důvod, proč nejsou areály využívány pro zemědělské hospodaření spočívá ve skutečnosti, že jejich kapacita byla vybudována pro mnohem větší hospodářské obvody. Třetí závažný důvod souvisí se sníženou poptávkou po produktech živočišné výroby. Výsledkem tohoto procesu je vznik zemědělských brownfields.

Výhledová koncepce zemědělství

Evropská unie (EU) se v důsledku rozšíření stane největším světovým producentem, vývozcem a dovozcem agrárních produktů. Přes v průměru relativně méně příznivé klimatické, přírodní a demografické podmínky ve srovnání s nejpříznivějšími produkčními regiony světa je EU ve výrobě základních zemědělských surovin vysoce přebytková.

Evropské zemědělství (spolu s lesnictvím) má vysoký potenciál produkce biomasy pro nepotravinářské užití, zejména pro výrobu energie. Cílem EU je neustále zvyšovat podíl obnovitelných zdrojů energie náhradou za zdroje energie z neobnovitelných zdrojů.

Strategie EU je založena na tzv. Evropském modelu zemědělství, který spočívá na čtyřech pilířích:

1. celoplošně provozované multifunkční zemědělství, konkurenceschopné v produkci soukromého zboží a zároveň šetrné k životnímu prostředí;
2. zemědělství založené na malém a středním podnikání rodinného typu;
3. provázání rozvoje zemědělství s rozvojem venkova;
4. produkce kvalitních potravin při respektování stále přísnějších standardů jejich bezpečnosti a způsobů jejich výroby.

Koncepce českého zemědělství je podporována dominantní vizí rozvoje multifunkčního zemědělství a venkova (zemědělská krajina – voda – biodiverzita – venkov), která je v průniku s globálními a evropskými cíli orientována na následující hlavní cíle.

- Zvyšování konkurenceschopnosti zemědělství a potravinářského průmyslu ČR vůči stávajícím i nově vstupujícím zemím EU a třetím zemím na základě zvyšování efektivnosti výroby, kvality výrobků (založené i na environmentálně šetrných výrobních postupech), bezpečnosti, přidané hodnoty a *regionální pestrosti produkce*.
- Zachování přiměřené zaměstnanosti v zemědělství a zlepšení životní úrovně zemědělské populace jako součásti venkovské populace snižováním důsledků zvýšené rizikovosti podnikání v zemědělství a stimulováním multifunkčního charakteru zemědělství, včetně diverzifikace zemědělství do nepotravinářského užití zemědělské produkce a do *nezemědělských činností venkova*.
- Snižování rizik opouštění zemědělské půdy (s preferencí konzervace dočasně nadbytečné zemědělské půdy pro možné budoucí zemědělské využití), zlepšování scenerické hodnoty a rekreační *funkce zemědělské kulturní krajiny a vesnice*, včetně zvyšování rekreační hodnoty zemědělských vodních ploch a uchovávání národního kulturního dědictví významných zemědělských vodních děl, krajinných celků a *zemědělské vesnické architektury*.
- Zvyšování schopnosti zemědělsky užívaných ploch *zadržovat vodu* stimulováním přeměny orné půdy na trvalé travní porosty (především v záplavových územích a v nivách vodních toků), *urychlením pozemkových úprav a revitalizace zemědělských vodních toků* se zohledněním přírodě blízkých způsobů retence vod, podporou odbahňování rybníků (při zachování jejich mimoprodukčních funkcí) ad.
- *Zlepšení kvality a čistoty povrchových a podzemních vod*, které přicházejí do styku se zemědělstvím, také s ohledem na ochranu biologických vlastností a kvality půdního fondu ČR.
- *Soustavné zvyšování biologické rozmanitosti*, kvality a biotopické hodnoty zemědělského půdního fondu ČR, včetně zalesňování dlouhodoběji nevyužívané zemědělské půdy nejhodnější kvality.
- Zvyšování podílu obnovitelných zdrojů energie ze zemědělství na celkové spotřebě energie v ČR a postupné směřování k *energetické soběstačnosti venkova* z obnovitelných zdrojů.

Poznámka: Zvýrazněny jsou činnosti, které mohou mít výraznější vazby na proces územního plánování a které mohou být zpracovány do urbanistické koncepce.

C.2.2.2 Lesní hospodářství

Charakteristika současného stavu

Restituční proces postupně spěje k závěru. U větších majetků a právně komplikovaných případů rozhodují o oprávněnosti restitučních nároků v odvolacím řízení i mimo něj soudy. V otázce tzv. církevního majetku, tj. majetku jehož původními vlastníky byly církve, náboženské řády a kongregace, nedošlo v roce 2004 k žádným změnám. I nadále je tento majetek "blokován", do přijetí zvláštní právní úpravy jej nelze z vlastnictví České republiky převést.

Podle statistiky národních účtů činil v roce 2004 podíl odvětví lesnictví na celkové hrubé přidané hodnotě (HPH) v běžných cenách 0,59 %.

Za úspěch lesnictví lze v právní oblasti označit především to, že se podařila harmonizovat klíčová lesnická legislativa EU. Mezi nejvýznamnější trendy patří neustálé zdokonalování

konkurenceschopnosti, a to při stále silnějším vlivu globalizace i na trvale udržitelné obhospodařování lesů ve středoevropských podmínkách.

Vstup do EU odstartoval reálnou možnost využití finančních prostředků strukturálních fondů v lesnictví pro ekonomický a sociální rozvoj českého venkova. Jedině výsledek srovnání s Evropou či se světem bude objektivním měřítkem našich schopností zařadit se mezi dynamické a prosperující země.

Lesní hospodářství v EU

V roce 2003 přistoupila Evropská unie k hodnocení své Lesnické strategie přijaté na konci roku 1998. EU nemá jednotnou lesnickou politiku. Ve vztahu k lesnímu hospodářství je uplatňován *princip subsidiarity*. Lesnický sektor je přitom značně ovlivňován vývojem, ke kterému dochází napříč více sektory lidské činnosti. Přijetí strategie pro lesy bylo myšleno jako získání určitého nástroje, který by lesníkům byl dán k možnému ovlivňování:

- narůstajícího komplexu legislativy včetně všech ostatních politik, které by mohly ovlivňovat lesnické politiky členských států,
- rostoucí tendence zabývat se v politicko rozhodovací sféře otázkami týkajícími se jak přírodního tak sociálně-ekonomického prostředí,
- společného postoje na mezinárodním fóru,
- procesu vnitřní koordinace a záležitostí majících vztah k lesnickému sektoru.

Tato strategie a její uplatňování bylo po pěti letech podrobena diskusi a v průběhu roku byla připravována implementační zpráva. Ta se bude zabývat klíčovými prvky a dosaženými výsledky, mj. v oblastech týkajících se opatření na ochranu lesů Společenství (znečištění ovzduší, požáry), biodiverzity a projektem NATURA 2000. Dalšími položkami jsou rozvoj venkova, klimatická změna, certifikace lesů, lesní hospodářství, navazující průmysl, mezinárodní spolupráce a další.

Bylo konstatováno, že Lesnická strategie EU v zásadě plní svou funkci a došlo k významnému pokroku v prosazování určitých prvků (spoluúčast zájmových skupin, vícesektorový přístup). Poukazuje se však na prohlubující se roztržičnost lesnických záležitostí zahrnutých do několika politik (CAP, rozvoj venkova, NATURA 2000 a další). Za dané situace je obtížné zachovat celistvost lesnické politiky a zajistit provázanost jednotlivých lesnických opatření zaváděných v rámci různých opatření.

Tady se nabízí otázka, zda proces územního plánování by nemohl být ten, ve kterém se jednotlivé politiky zkoordinují před jejich promítnutím do území. Z výše uvedených důvodů se začalo hovořit o samostatné lesnické politice.

C.2.3 Principy řešení v územním plánování (zásady tvorby, územní nároky, limity, ochrana)

Cílem této části textu je charakteristika základních vazeb územního plánování a zemědělského či lesního hospodářství. Zemědělské a lesní hospodářství využívá ke svým ekonomickým aktivitám zemědělský půdní fond respektive pozemky určené k plnění funkcí lesa. Ty představují jeden z hlavních styčných bodů územního plánování a výše uvedených hospodářských aktivit.

Zemědělská a lesní krajina plní kromě produkce potravinových komodit a dřeva i řadu mimoprodukčních funkcí. S řadou z nich se může hospodaření dostat do střetu. Koordinace funkčního využití území, formulace podmínek pro funkční využití a prostorové uspořádání

území (územních regulativů) a vymezení územních limitů produkčního využití krajiny přísluší zejména územnímu plánování. Výchozím podkladem jsou limity vyplývající ze správních rozhodnutí (například související se zvýšenou ochranou přírody a krajiny, vodohospodářskými záležitostmi, ochranou nerostného bohatství, památkovou ochranou apod.). Další záležitosti vyplývají z návrhu řešení konkrétního území, jeho funkční diferenciaci, hodnotové hierarchie a souvisejí s obecnou ochranou přírody a krajiny, rekreačním využitím území, případně s ochranou krajinného rázu či estetickými atributy kulturní krajiny. Sumárně je lze označit jako územní limity.

V procesu územního plánování se rozhoduje v souvislosti se zemědělstvím a lesnictvím o dále uvedených záležitostech. Tak jako u jiných oblastí se hledá kompromis mezi soukromým (individuálním či skupinovým) a veřejným (všeobecným) zájmem.

Účelová výstavba

Lokalizace výstavby

Jedním z výsledků územně plánovacího procesu je rozhodnutí o umístění stavby. Zejména zemědělské účelové stavby mají své charakteristické atributy. Z hlediska provozovaných činností lze zemědělské farmy (areály) rozlišovat na:

- živočišné (například drůbežářské závody, mléčné farmy apod.),
- rostlinné,
- mechanizační,
- smíšené.

Řada velkovýrobních areálů, budovaných do roku 1990, není v současné době využívána pro zemědělskou výrobu. V řadě z nich stále ještě nejsou dořešeny vlastnické vazby (náhradní restituce, rozdílné vlastnictví objektu a pozemku na kterém byl objekt vybudován apod.). S restrukturalizací zemědělské prvovýroby, se změnou hospodářských obvodů souvisí skutečnost, že mnohé areály mají charakter zemědělských brownfields. Zainvestované plochy a objekty představují určitou nabídku pro trh s realitami. S postupujícím časem se hodnota investic vložených do objektů snižuje. V první řadě však záleží na rozhodnutí vlastníka, jakým způsobem má v úmyslu se svým majetkem nakládat.

Územní plánování může stabilizovat funkční využití objektů vyplývající z jejich kolaudace nebo může navrhnout změnu funkčního využití plochy. Mělo by také posoudit, do jaké míry přispívají tyto plochy a jejich případný další rozvoj k fragmentaci krajiny (velkovýrobní areály byly často budovány ve volné krajině s ohledem na hygienická kritéria vztahující se ke osídlení).

Vazba na hospodářské zázemí

Jedná se zejména o stavby pro skot, který je zásobován pící z polí a na pole jsou vyváženy výkaly zvířat (v různé formě jako například kejda, chlévská mrva). Z této skutečnosti vyplývá požadavek na vyřešení dopravního napojení pole-stáj pro technologickou dopravu (neměla by například procházet obytnou zástavbou).

Existují technologie, které umožňují realizovat živočišnou výrobu v těsné návaznosti na obytné území. S ohledem na jejich značnou finanční náročnost nelze očekávat v blízké budoucnosti jejich masivnější uplatnění v českém zemědělství.

V územním plánu lze ověřit rozvozevý plán hnoje z hlediska případného střetu s mimoprodukčními funkcemi krajiny.

Specifický vliv na okolní prostředí

Zemědělské činnosti v účelové výstavbě mohou mít specifický vliv na své okolí (zápach, hluk, prašnost, zvýšený výskyt hmyzu a hlodavců apod.). Tato skutečnost musí být prověřena při územním řízení, při kterém může být případně vymezeno ochranné hygienické pásmo.

Technologický vývoj směřuje k srovnatelným vlivům z většiny provozovaných zemědělských staveb s provozy v průmyslových, výrobních či skladových zařízeních. V územních plánech proto budou vyhovovat pro většinu výrobních zařízení společné podmínky pro funkční využití a prostorové uspořádání území (územní regulativy).

Lokální průchodnost územím a účelová cestní síť

Koordinace účelových komunikací

Zemědělské účelové komunikace, které mají zajistit přístup na zemědělsky obhospodařované pozemky, jsou řešeny v komplexních pozemkových úpravách. Schválené komplexní pozemkové úpravy představují pro územní plánování limit.

Účelová doprava v lesích je řešena v dokumentech lesního plánování (oblastní plány rozvoje lesů, lesní hospodářské plány, lesní osnovy). Do procesu územního plánování vstupují tyto údaje jako závazné podklady.

Vzájemné návaznosti zemědělských a lesních cest a jejich koordinace s dalšími účelovými komunikacemi (pro rekreační a volnočasový pohyb, alternativní formy přepravních vazeb práce – bydlení) vytváří územní plánování vhodný prostor.

Vzhledem k investiční náročnosti a potřebě pravidelných nákladů na nezbytnou údržbu účelových komunikací je vhodné jejich víceúčelové využití.

Krajinotvorný význam cestní sítě

Účelové komunikace mohou být doprovázeny vegetací. V intenzivních zemědělských územích, představují doprovodné dřeviny účelových komunikací často základní vegetační složku s výrazným kompozičním účinkem.

Voda a její vazby na zemědělské a lesní hospodářství

Účelové úpravy vodního režimu

Zemědělské i lesní hospodaření může vyvolat potřebu úpravy vodního režimu. Jedná se především o ochranu půdního fondu před vodní erozí. Další ovlivnění vodního režimu území může vyvolat odvodnění, závlaha, úpravy vodních toků, zakládání nových vodních ploch. Jedná se většinou o záměry, o kterých se musí rozhodovat v územních řízeních o umístění stavby či o změně využití území. Jejich zahrnutí do územně plánovacího procesu má proto logické zdůvodnění.

Hospodaření a vodní retence půdy

Rozmístění druhů pozemků v území, které je důsledkem zemědělského či lesního hospodaření, může negativně i pozitivně ovlivnit vodní retenci území. Některé druhy pozemků (les, trvalé travní porosty) zvyšují vodní retenci území. Jejich účinnost ovlivňuje také jejich rozmístění v území zejména ve vazbě na morfologii terénu.

Venkov a jeho vazby na zemědělské a lesní hospodářství

Zdroj pracovních příležitostí

Hospodářská činnost na zemědělské půdě a v lese vytváří pracovní příležitosti. Jejich počet s rozvojem technologií sice klesá, ale pokud má být zachován kulturní charakter krajiny, nezbytný počet bude nutné zachovat.

Obytná funkce

Venkovské osídlení stále plní obytnou funkci pro pracovníky (a jejich rodiny) v zemědělství a lesnictví. Plošnému charakteru zemědělského a lesního hospodaření vyhovuje hustší síť venkovského osídlení.

Kulturní krajina a její vazby na zemědělské a lesní hospodaření

Krajinotvorná funkce hospodaření

Současný charakter převážné části krajiny je výsledkem dlouhodobého zemědělského a lesního hospodaření v území. Lze tedy předpokládat, že i uplatnění dlouhodobé koncepce zemědělství a lesnictví se následně promítne do utváření krajiny. Stát může ovlivnit tyto dlouhodobé koncepce formulací strategických cílů a jejich naplnění podporovat nepřímo formou dotací vyplývajících například z krajinotvorných programů nebo dotace na produkci.

Vazby hospodaření na mimoprodukční funkce krajiny

Územní plánování vytváří prostor pro konfrontaci a koordinaci hospodářských činností a mimoprodukčních funkcí krajiny. K tomu lze využít formulaci podmínek pro funkční využití a prostorové uspořádání území (územních regulativů) vztahujících se k nezastavěnému území. V podmínkách (regulativech) se doporučuje využívat zejména kritéria, která lze aplikovat při územních řízeních (připustit či zablokovat umístění různých druhů staveb, změny staveb, terénní úpravy, stanovení dobývacího prostoru, změn druhů pozemků, úpravy pozemků, které mají vliv na schopnost vsakování vody, dělení či scelování pozemků).

Použité zdroje

KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v Českých zemích*. I. díl a II. díl. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1994–1995.

Naučný slovník zemědělský. Praha: Akademie zemědělských věd ČSFR, 1992.

Lesnický naučný slovník. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1994.

BOUDEWIJN VAN ELZAKKER. *České zemědělství na křižovatce*. New York (USA): 1994. Praha: Nadace pro občanskou společnost.

The Mechanisms of the EU Agricultural and Rural Development Support Systems. Praha: Asociace soukromého zemědělství ČR.

HRABÁNKOVÁ, Magdalena – BRANDOVÁ, Kateřina. *Sektorový operační program: Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství*. Praha: Institut výchovy a vzdělání MŽP ČR, 2001.

RIEGLER, Josef – POPP, H. W. – KROLL-SCHLÜTER, Hermann aj. *Kam kráčejí evropští zemědělci*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 1997.

ESDP Evropské perspektivy územního rozvoje: Směrem k vyváženému a trvale udržitému rozvoji Evropské unie. Přijato v Postupimi ministry EU, kteří zodpovídají za územní plánování v květnu 1999. Vydala Evropská unie. Praha: MMR, 2000.

Méně příznivé oblasti ve vybraných zemích EU. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. *BULLETIN VÚZE*, 2005, č. 9.

Dlouhodobé perspektivy trvale udržitelného zemědělství: Stanovisko Prezidentské konference zemědělských komor Rakouska k reformním návrhům Evropské komise. *BULLETIN VÚZE*, 2003, č. 8.

K rozvoji zemědělství a venkova v zemích střední a východní Evropy. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. *BULLETIN VÚZE*, 2004, č. 2.

Souhrn ke Zprávě o stavu zemědělství ČR za rok 2004. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR.

Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky za rok 2004. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR.

DOUCHA, Tomáš. *Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004–2013).* Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. Interní materiál.

PAVLÍČEK, Jan. Úsvit evropského zemědělství. *VTM*, 1997, č. 1.

PAVLÍČEK, Jan. Přijde druhá zelená revoluce. *VTM*, 1998, č. 1

JELÍNEK, Ladislav – MEDONOS, Tomáš – BOUDNÝ, Jan. Struktura užití a vlastnictví půdy v České republice a význam trhu půdy pro utváření krajiny. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v Praze. In *Sborník ze semináře Asociace pro urbanismus a územní plánování*. Jičín: 2005.

SÁDLO, Jiří – POKORNÝ, Petr – HÁJEK, Pavel – DRESLEROVÁ, Dagmar – CÍLEK, Václav. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. 1. vydání. Praha: Malá Skála, 2005. 247 s. ISBN 80-86776-02-6.

Zákon České národní rady č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška MZe č. 13/1993 Sb., kterou se upravují některé podrobnosti ochrany zemědělského půdního fondu.

Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon) ve znění pozdějších předpisů.